

också återges i avhandlingen: ”man måste i alla fall göra någonting” (s. 76), “many also felt a need to help refugees”. Det som genererar handlingen är i så fall inte flyktingarnas utsatthet utan kravet eller impulsen att ingripa.

Slutligen blir det en fråga om att göra mängden initiativ rättvisa. Som Engblom noterar förekom åtminstone femtio initiativ i Avesta under fältarbetet. *Refugees welcome* utgjorde då i själva verket en samlande beteckning för en omfattande folkrörelse. På grund av den förändrade flyktingpolitiken 2015 fick rörelsen ingen politisk representation och verkar ha spelat ut sin roll. Men precis som Engblom skriver i avhandlingens avslutande avsnitt har detta förändrats i och med de ukrainska flyktingarna. Nu är solidariteten åter igen politiskt gångbar, fast på ett sätt som inför en ny åtskillnad mellan olika grupper av flyktingar, på oklara ”närmast rasistiska grunder” (s. 151). Det gör välkomnandet ännu mer problematiskt och till en minst sagt högaktuell samhällsfråga.

Efter att ha läst Engbloms avhandling är jag övertygad om att etnologiämnet skulle kunna bidra med något väsentligt nytt i diskussionen om flyktingfrågan. Vad som gör frågan så laddad är att själva möjligheten att agera på ett etiskt försvarbart sätt står på spel, när vi, medborgarna, ställs inför dilemmat att vara solidariska med somliga och acceptera utestängandet av andra. Det blir en fråga om det egna ansvarstagandet och om vilka vi väljer att vara, moraliskt sett. Maktanalysen behövs för att klargöra varför vi har försatts i detta dilemma. Men det behövs också, tror jag, andra analytiska verktyg för att kunna tillmäta fältarbetets erfarenheter ett större värde och en större samhällsbetydelse.

Mikael Vallström Löfgren, Hägerstad

Karoliina Kouvola: *Cunning folk as other. Vernacular beliefs about magic users in premodern Swedish-speaking Ostrobothnian rural community*. University of Helsinki, Helsingfors 2023. 102 s., ill. ISBN 978-951-51-8927-1.

Karoliina Kouvolas religionsvetenskapliga-folkloristiska avhandling behandlar finlands-svensk tradition om förmoderna kloka människor och trosföreställningar kring människor som ansågs vara trollkunniga. Exempelen som används är från Österbotten, en region som givit upphov till ett rikt svenskspråkigt material i ämnet.

Kouvolas huvudsakliga forskningsfråga är: Hur andrafierades kloka i de österbottenska svenskspråkiga byarna? Denna fråga besvaras genom fyra delstudier eller artiklar. Genom dessa delstudier utvidgas kunskapen om förmoderna folkliga föreställningar och världsbilden i det förmoderna österbottenska samhället, det vill säga tiden kring förra sekelskiftet. Österbotten var då djupt influerat av väckelserörelser som påverkade de lokala samhällena där de kloka bodde och verkade. Andrafieringen av de kloka undersöks genom att studera trosföreställningar och lokala sociokulturella faktorer. Viktiga ingångspunkter är här socioekonomi och genus.

Begreppet andrafiering (*othering*) används i avhandlingen som en social akt för att särskilja en grupp eller specifika individer från resten av samhället (s. 62). Det är alltså ett sätt att med hjälp av maktstyrda stereotyper göra skillnad mellan grupper av människor. Dessa gränsdragningar görs av människor i en så kallad in-group, en grupp som existerar inuti samhället och enligt samhälleliga i det tysta överenskomna regler. Dessa människors röster hörs, i det här fallet i källmaterialet, medan de andrafierade utgörs av dem som den första gruppen anser existera utanför det normativa. Andrafieringen utgör avhandlingens centrala teoretiska ramverk.

Kouvolas främsta syfte är "to bring forward new and localised information about cultural models on magic and witchcraft by analysing various othering aspects and considering the use of magic in a local sociocultural environment. Individually, each of these aspects serve as an example of othering by categorising magic users based on the theory of limited good and its regulation, promoting the knowledge of one health authority over that of another, and othering a person considered deviant as a transgressor of social boundaries" (s. 16).

Därtill finns två sekundära syften. Det andra är att kombinera teoretiska folkloristiska diskussioner med religionshistoria, en disciplin som besvarar frågor beträffande tro och placerar dem i deras rätta historiska kontexter. Religionsvetaren Kouvola använder alltså folkloristiskt källmaterial och tidigare folkloristisk forskning för att bredda sin förståelse för folkliga trosföreställningar.

Det tredje syftet är att anknyta finlands-svensk folklore till en vetenskaplig diskussion om trollkunniga, såväl nationellt som internationellt. Kouvola vill lyfta fram den svenskspråkiga traditionen som den unika och viktiga källa till berättande om magiskt kunnande som den är.

Källmaterialet består av uppteckningar från Svenska litteratursällskapets i Finland arkiv, och nedtecknades årtiondena kring förra sekelskiftet. Materialet är stort: Kouvola nämner 299 uppteckningar av varierande längd och diskuterar avgränsningar och problem som uppstår då ordet "troll" uppträder såväl i fråga om trollkunniga som det väsen som ordet också syftar på. Även ordet "häxa" orsakar definitionsproblem eftersom det ibland är oklart om vad som avses är en människa med magiskt kunnande, eller den sortens häxa som under 1600- och 1700-talen förföljdes och brändes för djävulspakt och blåkullaesor. Bägge innebörderna återfinns i källmaterialet.

Närläsning, innehållsanalys och diskursanalys används som metoder i de olika delstudierna. Med närläsning avses en detaljstyrd

läsning av materialet och placerandet av trosföreställningarna i en vidare kulturell kontext. Innehållsanalysen innebär att hitta mönster och betydelser snarare än att märka ord. Dessa metoder kräver en intim kännedom om materialet, och det märks att Kouvola kan sitt material. Diskursanalysen, som används i den tredje artikeln, är ett passande komplement vars resultat långt påminner om dem som fås genom närläsning och innehållsanalys. Kouvola menar att talet om trolldom och trollkunniga skapar kategorier av människor som ansågs vara trollkunniga, och vars ageranden i sin tur skapar mer tal om dem.

I artikel I, "Travellers, Easter witches and cunning folk: Regulators of fortune and misfortune in Ostrobothnian folklore in Finland" analyserar Kouvola 299 uppteckningar om trosföreställningar med hjälp av Mary Douglas formulering om makt som reglering av lycka och olycka i ett samhälle som bygger på en idé om *limited good*, det vill säga att lyckan är begränsad. Konceptet innebär att om din granne åtnjuter lycka i exempelvis boskapsskötseln, är det på bekostnad av dig och din lycka. Enligt Douglas maktstruktur kommer fara och olycka från utanför samhällets gränser, men även inifrån samhället. Källmaterialet speglar en medvetenhet om individer som kunde skada andra, och hur en skulle skydda sig mot dem. Tre kategorier av maktbruk framträder i materialet: den som brukas av människor utanför samhället, den som brukas allmänt innanför samhället, och slutligen den som brukas av andrafierade innanför samhället.

Den första gruppen, som ofta bestod av främmande kringresande av olika slag, kunde korsa gränserna mellan "inuti samhället" och "utanför samhället" och var således hotfulla eftersom de kunde sätta de samhälleliga strukturerna i gungning. Dessa människor orsakade rädsla men behandlades ofta väl när de gästade hemmen eftersom de troddes orsaka skada om de förnärmades.

Den andra gruppen bestod av så kallat vanligt folk som känner till de magiska strukturer

som reglerar lyckan. De kan förrätta dagliga ritualer för att skydda sig själva och sitt men gör det inom ramen för det normala.

Den tredje gruppen bestod av de andrafierade kloka. Dessa representerade det magiska kunnandet i samhället och besatt förmågan att korsa de magiska gränserna. Deras kunnande var djupare än vanligt folks och de fick gripa in när de vanliga hushållskonsterna inte räckte till. Detta gjorde att dessa människor även kunde ses som ett hot.

I artikel II, "Ambiguous characters: Cunning folk in the Swedish Ostrobothnian belief narratives", fokuserar Kouvola på ambivalensen och motiven i 272 uppteckningar om kloka. Materialet delades in i två kategorier: uppteckningar om lokala kloka och namngivna individer, och uppteckningar som rent allmänt handlar om kloka. Materialet visar på kollektiva tankemodeller beträffande berättandet om kloka. Majoriteten av de kloka som nämns är män. När kloka kvinnor nämns, är det ofta som häxor, och det är svårt att avgöra om ordet har negativa konnotationer eller inte eftersom det ofta används som en synonym för klok. I regel, menar Kouvola, beskrivs inte häxor som hjälpsamma eller botande. I synnerhet botandet framträder som det viktigaste arbetet som kloka utförde. En annan orsak för att uppsöka kloka var för att få hjälp med att hitta borttappade eller stulna föremål.

I artikel III, "No 'wise' men or women but real doctors!: Stigmatizing discourses on magical healing in Ostrobothnian newspapers", undersöks offentliga diskurser om folklig läkekonst i samtida dagstidningar. I och med introduktionen av en allmän, offentlig sjukvård kring förra sekelskiftet, uppstod en kritik mot kloka och deras magiska läkande. Materialet i delstudien består av 54 dagstidningstexter som stigmatiserar den folkliga läkekonsten. Genom att kombinera diskursanalys med Bruce G. Links och Jo C. Phelans modell för hur en person eller grupp stigmatiseras, har Kouvola undersökt processen för

stigmatisering. Hon visar hur upplysning och religion påverkade stigmatiseringen, och pekar även på maktskillnader mellan stad och landsbygd, läkar- och lärarkåren samt prästerskap och den ofta utbildade populationen på landsbygden. Rösterna som förs fram i dagstidningar menade att endast "enkelt" folk från landet gick till "häxor" eftersom de trodde att sjukdomar sattes på dem av onda makter. Tidningstexterna representerar en offentlig diskurs som lägger sin tilltro till prästerskap och läarkår snarare än koncept om magisk sjukvård.

Artikel IV, "'The Devil was with her' – Othered social identity of a Finland-Swedish Ostrobothnian cunning woman", använder, liksom artikel III, texter från dagstidningar men även uppteckningar som källmaterial. Dessa fokuserar på Lovisa Törndal (1835–1918) från Kimo i Oravais, och Kouvola gör här en fallstudie på hennes sociala identitet som en andrafierad karaktär, baserad på hennes rykte som klok. I narrativen om Törndal går många motiv om kloka igen: hon betedde sig inte såsom förväntades av en kvinna i allmänhet, och hon berättades överskrida även magiska gränser, till exempel genom att besöka kyrkogårdar för att utöva sitt magiska kall. Hennes transgressioner ledde till att hon menades stå i pakt med djävulen, och hennes sociokulturella säregenheter gjorde att hon blev en offentligt andrafierad karaktär. Samtidigt utgjorde hennes särart en positiv egenskap, som till exempel när insamlare av folkliga traditioner besökte hennes hemort och hon blev föremål för deras intresse: något som kan tolkas som en bekräftelse på hennes kunnande. Studien visar hur berättade gränsöverskridanden och brytandet mot samhällseliga normer, men även traditionsbärande, samverkar för att stämpla någon som häxa.

Kouvola problematiserar elegant källmaterialet och dess brister och styrkor såsom till exempel det faktum att insamlarna av folkliga traditioner kring förra sekelskiftet sällan eller snarare aldrig nedtecknade de kontexter

som krävs för att till fullo förstå traditionernas roll i samhället. Hon menar till och med att kontexten inte är så förlorad som många forskare hittills har ansett, eftersom hennes forskningsmetod betonar den kontextuella kunskapen kring uppteckningarna. Hon behandlar sitt material med aktsamhet och respekt, bland annat genom att i delstudien om Törndal fokusera på de berättade modeller och motiv som tillskrevs häxor istället för personliga karakteristika, eftersom Törndals egen röst inte finns i arkiven. Kouvola demonstrerar också hur det krävs historisk och spatial kontext för att till fullo förstå ett arkivmaterial.

Cunning folk as other är en välskriven och grundlig avhandling som belyser en hittills förbisedd del av den förmoderna svenskspråkiga

folkliga kulturen i Finland. De fyra delstudierna utgör en uttömmande helhet i ämnet andrafiering av trollkunniga, och fyller en stor kunskapslucka i såväl folkloristisk som religionshistorisk forskning.

Slutligen vill jag även ge Kouvola en extra eloge för sin noggrannhet och ambition i att ta sig an ett material som inte bara är på svenska, ett språk jag förstår att Kouvola visserligen behärskar men inte använder till vardags, utan dessutom är på en ålderdomlig dialektal svenska. Jag är bekant med materialet ifråga och trots att jag förstår österbottniska dialekter, kan språket te sig svårbegripligt även för mig. Därefter har Kouvola översatt källmaterialet, med all dess specialterminologi, till engelska. Det är med stor respekt för hennes insats som jag läser hennes avhandling.

Catarina Harjunen, Åbo